ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเกษตรกรในการส่งเสริมการจัดทำบัญชีเพื่อการลดภาระหนี้สิน: กรณีศึกษาโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

Government–Farmer Collaboration in Promoting Household Accounting to Reduce Debt Burden: A Case Study of the Royal Development Study Center

สุพรัฏ เจตนเสน[1*] / ปารณีย์ ศรีแก้ว[2]

Suparat Jetanasen / Paranee Srikaew

[1*]นักศึกษาประจำบัณฑิตวิทยาลัย สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Student of the Master of lecturer of Graduate School in science of administration, Suan Sunandha Rajabhat University

อีเมล : suparatjetanasen@gmail.com

[2]อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Lecturers of Graduate School in science of administration, Suan Sunandha Rajabhat University

อีเมล : suparatjetanasen@gmail.com

DOI: http://doi.org/10.14456/jhusoc.2026.1

Received: 15 January 2026 ; **Revised:** 23 April 2026 ; **Accepted:** 27 April 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและประสิทธิผลเชิงนโยบายของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ในการส่งเสริมการจัดทำบัญชีแก่เกษตรกรภายใต้โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ รวมทั้งศึกษาความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชน และเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดทำบัญชีของเกษตรกร งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการและเกษตรกรที่เข้าร่วมการฝึกอบรมในโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 10 คน ผลการศึกษาพบว่า กรมตรวจบัญชีสหกรณ์มีบทบาทสำคัญในการนำนโยบายส่งเสริมการจัดทำบัญชีไปสู่การปฏิบัติ ผ่านการถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ และการติดตามให้คำแนะนำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลให้เกษตรกรมีความตระหนักและมีวินัยทางการเงินเพิ่มขึ้น สามารถใช้ข้อมูลทางบัญชีในการวางแผนรายรับรายจ่ายและควบคุมต้นทุนการผลิตได้ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม ยังพบข้อจำกัดด้านความต่อเนื่องในการจัดทำบัญชี ความเข้าใจด้านบัญชีของเกษตรกรบางกลุ่ม และข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคลของหน่วยงานภาครัฐ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเกษตรกรเป็นปัจจัย

[1] Corresponding author's E-mail: suparatjetanasen@gmail.com

สำคัญต่อความสำเร็จของนโยบาย โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและการสนับสนุนอย่างสม่ำเสมอจากหน่วยงานรัฐ ทั้งนี้ งานวิจัยเสนอให้มีการพัฒนารูปแบบการติดตามผลที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่เพื่อเพิ่มประสิทธิผลของนโยบายในระยะยาว

คำสำคัญ : ความร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชน, การจัดทำบัญชี, ประสิทธิผลเชิงนโยบาย

Abstract

This study aims to examine the policy effectiveness and roles of the Cooperative Auditing Department in promoting accounting practices among farmers under the Royal Development Study Center Project. It also explores the cooperation between the government and farmers and proposes guidelines to improve farmers' accounting practices. This research employs a qualitative approach using in-depth interviews with key informants, including government officials responsible for the project and farmers who participated in the training program at the Royal Development Study Center Project of the Cooperative Auditing Department in Chachoengsao Province. A purposive sampling method was used to select a total of 10 participants. The findings reveal that the Cooperative Auditing Department plays a significant role in implementing the accounting promotion policy through knowledge transfer, practical training, and continuous guidance. As a result, farmers have increased financial awareness and discipline, enabling them to utilize accounting information for income and expense planning and production cost control. However, limitations were found in terms of continuity in accounting practices, varying levels of accounting knowledge among farmers, and constraints in governmental human resources. The study also indicates that cooperation between the government and farmers is a crucial factor for policy success, particularly farmers' participation and consistent support from public agencies. The findings suggest that developing an appropriate follow-up mechanism tailored to local contexts would enhance the long-term effectiveness of the policy.

Keywords: Public–community cooperation, Accounting practices, Perceived policy effectiveness

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมที่ภาคการเกษตรมีบทบาทสำคัญต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมมาอย่างยาวนาน ทั้งในฐานะแหล่งสร้างรายได้ การจ้างงาน และหลักประกันด้านความมั่นคงทางอาหารของประเทศ อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม เกษตรกรไทยยังคงเผชิญกับปัญหาเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะปัญหาหนี้สินครัวเรือนภาคการเกษตรซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องและส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ตลอดจนเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในระดับฐานราก (พิมพ์รัก พุ่มเจริญ, 2559; สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2562; ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2564)

ปัญหาหนี้สินเกษตรกรเกิดจากทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในครัวเรือน โดยเฉพาะความผันผวนของรายได้จากการผลิตทางการเกษตร ต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น และข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ ขณะเดียวกัน เกษตรกรจำนวนมากยังขาดความรู้และทักษะด้านการบริหารจัดการการเงินและการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้ไม่สามารถประเมินสถานะทางการเงิน วางแผนการผลิตและบริหารจัดการหนี้สินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งนำไปสู่การสะสมหนี้สินในระยะยาว (กวิน มุสิกา, 2561; ธัญญพัทธ์ วัฒนจิรพันธุ์ และจงจิต ลิอ่อนรัมย์, 2565) ปัญหาดังกล่าวยังเชื่อมโยงกับกับดักหนี้และข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจการเงินครัวเรือนฐานรากของประเทศ (โสมรัศมิ์ จันทรัตน์ และคณะ, 2565)

รัฐบาลไทยจึงได้ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกรผ่านนโยบายและมาตรการต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ซึ่งมุ่งเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่เกษตรกรและภาคการเกษตรอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาความสามารถในการบริหารจัดการการเงินครัวเรือน การจัดทำบัญชี และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565; เพียงกมล มานะรัตน์ และอัญชนา ณ ระนอง, 2564) นอกจากนี้ ยังมีการผลักดันแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและการสร้างกลไกจูงใจเชิงนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกรอย่างตรงจุดและยั่งยืน (ธัญญพัทธ์ วัฒนจิรพันธุ์ และจงจิต ลิอ่อนรัมย์, 2565; สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์, 2566)

กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ในฐานะหน่วยงานหลักภายใต้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีบทบาทสำคัญในการนำนโยบายดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติผ่านโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยมุ่งส่งเสริมการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายและบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพแก่เกษตรกรในพื้นที่โครงการ เพื่อเสริมสร้างวินัยทางการเงินและลดภาระหนี้สินอย่างเป็นรูปธรรม (กรมตรวจบัญชีสหกรณ์, 2562) ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิจัยเรื่อง “ประสิทธิผลของการจัดทำบัญชีต่อการลดภาระหนี้สินของเกษตรกรในโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์” เพื่อศึกษาบทบาทและประสิทธิผลเชิงนโยบายของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ รวมถึงความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชน อันจะนำไปสู่แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืนยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทและประสิทธิผลเชิงนโยบายของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ในการส่งเสริมการจัดทำบัญชีแก่เกษตรกรในโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

2. เพื่อศึกษาความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชน ในการส่งเสริมการจัดทำบัญชีแก่เกษตรกรในโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์

3. เพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาในการจัดทำบัญชีของเกษตรกร ในโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและประสิทธิผลเชิงนโยบายของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ในการส่งเสริมการจัดทำบัญชีแก่เกษตรกรในโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชนในการส่งเสริมการจัดทำบัญชี โดยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขอบเขตการวิจัยดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและประสิทธิผลเชิงนโยบายของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ในการส่งเสริมการจัดทำบัญชีแก่เกษตรกรในโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ขอบเขตด้านตัวแปร ตัวแปรอิสระ คือ บทบาทของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ และความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชน และตัวแปรตาม คือ ประสิทธิผลเชิงนโยบายในการส่งเสริมการจัดทำบัญชี และปัญหาในการจัดทำบัญชีของเกษตรกร

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรในการศึกษาครั้งนี้ คือ ข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ และเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง 6 ศูนย์ จำนวน 90 คน สำหรับกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จากประชากรดังกล่าว จำนวน 10 คน ประกอบด้วย ข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการ จำนวน 3 คน และเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ จำนวน 7 คน โดยคัดเลือกจากผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวข้องกับโครงการโดยตรง เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขอบเขตด้านระยะเวลาและพื้นที่ โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่ 1 มกราคม ถึง 30 เมษายน พ.ศ. 2568 โดยมีพื้นที่การศึกษา คือ โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

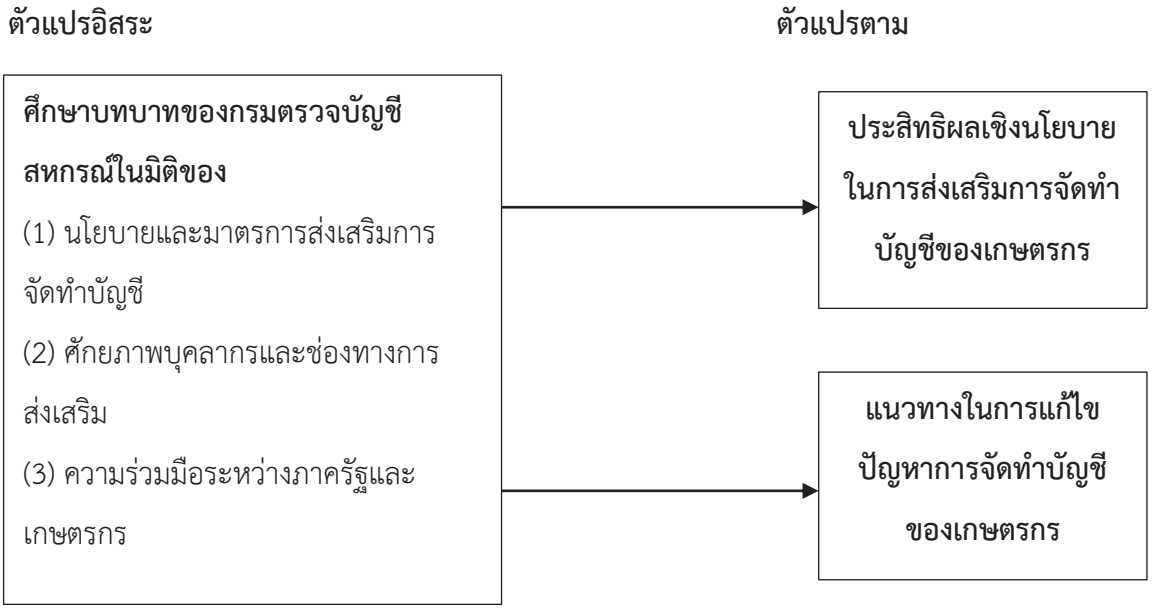
ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การทบทวนวรรณกรรม และการสัมภาษณ์เชิงลึก มาวิเคราะห์เชิงคุณภาพ โดยเริ่มจากการรวบรวมและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมถอดเทปการสัมภาษณ์เป็นลายลักษณ์อักษร จากนั้นจัดระเบียบและจำแนกข้อมูลตามประเด็นและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิเคราะห์ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ควบคู่กับการเข้ารหัสข้อมูล (Coding) เพื่อค้นหารูปแบบและประเด็นสำคัญ และจัดกลุ่มข้อมูลตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งวิเคราะห์เชิงตีความเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีการปรับข้อสรุปให้สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ ผู้วิจัยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) และการตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูล (Member Checking) และนำเสนอผลการวิเคราะห์ในลักษณะเชิงพรรณนาโดยเรียบเรียงอย่างเป็นระบบ พร้อมยกคำกล่าวจากผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อสนับสนุนข้อค้นพบของการวิจัย

ภาพ 1

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ที่รับผิดชอบโครงการ และเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ผลการวิจัยได้นำเสนอโดยจัดเรียงตามวัตถุประสงค์และคำถามการวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาบทบาทและประสิทธิผลเชิงนโยบายของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ในการส่งเสริมการจัดทำบัญชีแก่เกษตรกรในโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ผลการศึกษาการดำเนินงานของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ทั้งจากมุมมองของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการ พบว่า กรมตรวจบัญชีสหกรณ์มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกษตรกรในพื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริมีความรู้ ความเข้าใจ และพฤติกรรมการจัดทำบัญชีที่ถูกต้องและต่อเนื่อง ซึ่งนำไปสู่การสร้างวินัยทางการเงินและลดภาระหนี้สินในระดับครัวเรือนอย่างเป็นรูปธรรม โดยการศึกษาบทบาทเชิงนโยบายของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ พบว่า กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ได้ดำเนินการภายใต้นโยบายหลักของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเกษตรกรให้มีความรู้ด้านบัญชีและสามารถบริหารจัดการการเงินได้ด้วยตนเอง โดยยึดแนวพระราชดำริเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางสำคัญ จากข้อมูลในส่วนของเจ้าหน้าที่ระบุว่า นโยบายดังกล่าวมิได้มุ่งเพียงให้เกษตรกรบันทึกรายรับรายจ่ายเท่านั้น แต่ต้องการ “เปลี่ยนพฤติกรรม” ของเกษตรกรให้รู้จักคิด วิเคราะห์ และวางแผนก่อนใช้จ่าย เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างพอเพียงและยั่งยืน อีกทั้งเจ้าหน้าที่ในทุกระดับมีความเข้าใจตรงกันว่า “บัญชีครัวเรือน” เป็นเครื่องมือทางนโยบายที่ช่วยให้เกษตรกรสามารถประเมินตนเองได้ และเป็นพื้นฐานของการตัดสินใจทางเศรษฐกิจในครัวเรือน ซึ่งสอดคล้องกับ ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 1 ตัวแทนกลุ่มข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ที่ได้แสดงทัศนะว่า

“...เรามองว่าการสอนให้เกษตรกรทำบัญชีไม่ใช่เรื่องของตัวเลขเท่านั้น แต่คือการสอนให้เขาเข้าใจชีวิต เข้าใจการใช้จ่ายของตัวเอง และรู้จักประมาณตนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง....”

จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า กรมตรวจบัญชีสหกรณ์มีบทบาทเป็นทั้ง “ผู้ขับเคลื่อนนโยบาย” และ “ครูในชุมชน” ที่ช่วยให้เกษตรกรสามารถแปลงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติจริงผ่านการทำบัญชีรายวัน รายเดือน และรายปี เช่นเดียวกับ ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 2 ตัวแทนกลุ่มข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ที่ได้แสดงทัศนะว่า

“...นโยบายของกรมฯ เป็นการต่อยอดแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรงครับ เราทำหน้าที่เชื่อมโยงแนวคิดลงสู่การปฏิบัติในหมู่บ้าน ทำให้คนเห็นว่าการทำบัญชีคือเครื่องมือของการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงจริง....” ซึ่งทางด้านของเกษตรกร ที่เข้าร่วมโครงการ รู้สึกถึงบทบาทของกรมฯ ในลักษณะหน่วยงานที่เข้ามาช่วยจริง ไม่ใช่แค่มาอบรมแล้วจากไป ดังที่ ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 4 ตัวแทน เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ที่ได้ให้มุมมองไว้ว่า “เจ้าหน้าที่เขามาแนะนำดีมากครับ ไม่ใช่แค่สอน แต่ตามดูเราทุกเดือนว่าทำได้ไหม ถ้าเขาไม่มาก็คงไม่ทำต่อครับ”

ต่อมา จากการศึกษาประสิทธิผลเชิงนโยบายของการดำเนินงานกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ พบว่าโครงการส่งเสริมการทำบัญชีเกษตรกรก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมในหลายมิติ ทั้งในระดับ

บุคคล ครัวเรือน และชุมชน โดยสามารถจำแนกผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นออกเป็น 3 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านพฤติกรรมทางการเงิน ด้านเศรษฐกิจครัวเรือน และด้านสังคมและการเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1 ด้านพฤติกรรมทางการเงิน จากการเข้าร่วมโครงการส่งผลให้เกษตรกรเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางการเงินอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เกษตรกรส่วนใหญ่เริ่มตระหนักและเห็นคุณค่าของการจดบัญชี มีวินัยทางการเงินที่ดีขึ้นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 6 เดือน สามารถบันทึกรายรับรายจ่ายได้ด้วยตนเองอย่างสม่ำเสมอ และที่สำคัญคือ สามารถนำข้อมูลในสมุดบัญชีมาใช้ประกอบการตัดสินใจทั้งด้านการผลิตและการใช้จ่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะที่ว่า “เมื่อก่อนผมไม่รู้เลยว่าขาดทุนตรงไหน พอได้จดครบปี มันเห็นชัดเลยว่าปุ๋ยใช้เยอะเกินไป ปีต่อมาก็ลดลง หนี้ก็ลดตามครับ” (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 6) ในทำนองเดียวกัน เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการอีกท่านหนึ่งกล่าวว่า "เมื่อก่อนซื้ออาหารวัวมากเกิน พอทำบัญชีเห็นตัวเลขชัด ก็เริ่มลดลง หนี้ลดด้วยค่ะ" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 7)

นอกจากนี้ ข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการยืนยันถึงผลลัพธ์ดังกล่าวว่า “เราติดตามเห็นผลจริง เกษตรกรที่ทำบัญชีต่อเนื่องหนี้ลดลงเฉลี่ย 20–30% ในปีแรก” (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 1) แสดงให้เห็นว่า การมีวินัยในการจดบันทึกนำไปสู่การรู้จักวิเคราะห์ต้นทุน สามารถแยกแยะค่าใช้จ่ายที่จำเป็นและไม่จำเป็นได้อย่างชัดเจน และปรับพฤติกรรมการใช้จ่ายให้สอดคล้องกับศักยภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนได้

2. ด้านเศรษฐกิจครัวเรือน ผลลัพธ์ด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรม เกษตรกรหลายรายสามารถลดภาระหนี้สินลงได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในกลุ่มแม่บ้านและเกษตรกรที่ทำบัญชีอย่างต่อเนื่องเกินหนึ่งปี พบว่า บางครอบครัวที่เคยมีภาระหนี้สินกับสถาบันการเงินมากกว่า 200,000 บาท สามารถลดหนี้ลงเหลือไม่ถึงครึ่งหนึ่งภายหลังเข้าร่วมโครงการ นอกจากนี้ หลายครอบครัวเริ่มมีเงินออมและสามารถวางแผนการเงินในระยะยาวได้ดีขึ้น ดังที่สะท้อนผ่านมุมมองของผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 7 และ ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 9 ดังนั้น “บัญชีครัวเรือน” ไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือช่วยลดหนี้เท่านั้น แต่ยังช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้แก่สถาบันการเงิน เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ให้เห็นถึงศักยภาพและความน่าเชื่อถือของเกษตรกร ส่งผลให้การขอสินเชื่อเพื่อพัฒนาอาชีพทำได้ง่ายขึ้น และในบางกรณีสามารถเจรจาอัตราดอกเบี้ยให้ลดลงได้

ข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการอธิบายว่า “ธ.ก.ส. เขาให้สินเชื่อง่ายขึ้นกับคนที่มีบัญชี เพราะมันแสดงให้เห็นว่าวางแผนการเงินได้จริง” (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 3) เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการยืนยันว่า “พอมีบัญชี ธนาคารก็เชื่อถือขึ้นครับ ตอนนี้กู้ไปทำบ่อเก็บน้ำเพิ่มได้เลย” (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 9) แสดงให้เห็นว่าบัญชีครัวเรือนกลายเป็นเครื่องมือสร้างความเชื่อมั่นและเปิดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อพัฒนาอาชีพอย่างเป็นทางการ

3 ด้านสังคมและการเรียนรู้ร่วมกัน จากการทำบัญชีไม่เพียงส่งผลในระดับบุคคลและครัวเรือนเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกในระดับชุมชนอีกด้วย พบว่า มีการเกิดกลุ่มการเรียนรู้ร่วมกันขึ้นภายในหมู่บ้าน เกษตรกรบางกลุ่มนัดหมายกันทำบัญชีพร้อมกันทุกเดือน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และตรวจสอบซึ่งกันและกัน ในบางพื้นที่มีการจัดกิจกรรมเดือนละหนึ่งครั้ง ซึ่งเป็นเวทีให้เกษตรกรได้มาพบปะ แลกเปลี่ยนข้อมูล และช่วยเหลือกันแก้ปัญหาทางการเงิน

เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการสะท้อนบรรยากาศของกิจกรรมดังกล่าวว่า “เรานัดกันจดพร้อมกันหลังเก็บผลไม้ สนุกดีค่ะ ได้คุยกันว่าบ้านไหนใช้เงินกับอะไรเยอะไปบ้าง” (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 5) การเกิดกลุ่มเรียนรู้เช่นนี้ส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน สร้างเครือข่ายสนับสนุนทางสังคมระหว่างเกษตรกรด้วยกัน

ดังนั้น บทบาทของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ในการส่งเสริมการจัดทำบัญชีแก่เกษตรกรในโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สามารถสะท้อนประสิทธิผลเชิงนโยบายได้อย่างชัดเจน ทั้งในด้านการสร้างวินัยทางการเงิน การลดหนี้สิน และการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในระดับครัวเรือน และจากผลการดำเนินโครงการที่ปรากฏในทั้งสามด้าน สะท้อนให้เห็นว่า กรมตรวจบัญชีสหกรณ์สามารถสร้างผลลัพธ์เชิงนโยบายได้อย่างมีประสิทธิภาพในหลายมิติ ทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน โครงการส่งเสริมการทำบัญชีเกษตรกรไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือทางเทคนิคในการจัดการการเงิน แต่ยังเป็นกลไกในการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรอย่างรอบด้าน ตั้งแต่การสร้างวินัยทางการเงิน การเพิ่มขีดความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน ไปจนถึงการสร้างเครือข่ายสังคมและการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน ซึ่งล้วนเป็นรากฐานสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตและความมั่นคงทางเศรษฐกิจของเกษตรกรไทยอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชน ในการส่งเสริมการจัดทำบัญชีแก่เกษตรกรในโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์

จากผลการศึกษาพบว่า ความร่วมมือระหว่างกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ในฐานะหน่วยงานภาครัฐกับประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกร มีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวคิดทางทฤษฎีที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ แนวคิด "การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation)" และแนวคิด "เครือข่ายนโยบาย (Policy Network)" โดยมีลักษณะเป็นการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องภายใต้ฐานของความไว้วางใจและการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน ส่งผลให้เกิดการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ที่มีทั้งประสิทธิภาพและความยั่งยืน

ลักษณะของความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับประชาชน เป็นความร่วมมือที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่กรมตรวจบัญชีสหกรณ์กับเกษตรกรสะท้อนถึงแนวคิดของ Locke ที่เห็นว่า รัฐควรได้รับความยินยอมจากประชาชน (Consent of the Governed) ในการดำเนินงานใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพวกเขา ในกรณีของโครงการนี้ เจ้าหน้าที่รัฐไม่ได้ใช้วิธีการสั่งการหรือบังคับ แต่ใช้การสื่อสารแบบ "แนวราบ (Horizontal Collaboration)" โดยเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรได้แสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจอย่างเท่าเทียม

ข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการอธิบายแนวทางการทำงานว่า "เราไม่ได้บอกให้เขาทำ แต่ให้เขาเข้าใจว่าทำบัญชีแล้วจะเห็นเงินของตัวเองมากขึ้น ถ้าเขาเห็นประโยชน์ เขาก็อยากทำเองโดยไม่ต้องบังคับ" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 1) แนวทางการทำงานดังกล่าวได้รับการตอบรับเชิงบวกจากเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการ ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า "เขามาอธิบายให้ฟังว่าทำบัญชีแล้วจะช่วยให้ไม่ขาดทุน เราก็ลองทำดู เห็นจริงว่ารู้รายจ่ายมากขึ้น หนี้ลดลงเลยครับ" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 4)

ที่สำคัญคือ เจ้าหน้าที่ได้สร้างความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับชุมชนผ่านการเยี่ยมบ้านและให้คำปรึกษาอย่างต่อเนื่อง เกษตรกรท่านหนึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์นี้ว่า "เจ้าหน้าที่เขามาเยี่ยมบ้าน ช่วยดูสมุดให้ตลอด เหมือนเป็นคนในชุมชน เราก็ไว้ใจ ทำให้โครงการนี้อยู่ได้นานค่ะ" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 5) ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงไว้วางใจ (Mutual Trust) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของเครือข่ายนโยบายที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ลักษณะความร่วมมือภายในชุมชนและเครือข่ายเกษตรกร ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนได้ขยายตัวจากระดับบุคคลไปสู่ "ระดับกลุ่มและชุมชน" อย่างเป็นธรรมชาติ โดยเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการได้เกิดการรวมกลุ่มกันอย่างสมัครใจ เช่น กลุ่มแม่บ้านทำบัญชี หรือกลุ่มจดบัญชีประจำหมู่บ้าน ซึ่งการรวมกลุ่มดังกล่าวเป็นการเสริมสร้างทุนทางสังคม (Social Capital) ในท้องถิ่นที่มีคุณค่าและยั่งยืน

เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการอธิบายถึงกระบวนการทำงานร่วมกันว่า "เราจัดกลุ่มกันมานั่งจดบัญชีทุกสิ้นเดือน ใครไม่เข้าใจก็ช่วยกัน บางทีก็โทรถามเจ้าหน้าที่ เขาก็ช่วยตอบ" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 6) ทางด้านหน่วยงานรัฐก็ได้สนับสนุนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มดังกล่าว โดยข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการกล่าวว่า "เราสนับสนุนให้ชุมชนตั้ง 'แกนนำบัญชีหมู่บ้าน' เพื่อช่วยดูแลกันเอง เขาจะได้ไม่ต้องรอเจ้าหน้าที่อย่างเดียว" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 2)

การแพร่กระจายความรู้ภายในชุมชนเกิดขึ้นแบบเป็นธรรมชาติผ่านการเรียนรู้จากเพื่อนบ้าน ดังที่เกษตรกรท่านหนึ่งเล่าว่า "ตอนนี้เพื่อนบ้านมาขอดูสมุดบัญชีของผมด้วย เพราะอยากรู้ว่าจดยังไงให้ได้ผลดี พอเขาเห็น เขาก็เริ่มทำตาม" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 7) การรวมกลุ่มและแลกเปลี่ยนความรู้ในชุมชน

ลักษณะความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐอื่นและองค์กรท้องถิ่น โครงการนี้มีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหลายหน่วยงานอย่างเป็นระบบ ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) สำนักงานเกษตรอำเภอ และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด "เครือข่ายนโยบาย (Policy Network)" ที่เน้นการเชื่อมโยงของหลายภาคส่วนในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะให้เกิดประสิทธิผล

ข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการอธิบายรูปแบบการทำงานร่วมกันว่า "เราทำงานร่วมกับ ธ.ก.ส. และเกษตรอำเภอค่ะ เขาช่วยเรื่องตลาดและการคำนวณต้นทุน ส่วนเราช่วยเรื่องบัญชี พอรวมกันแล้วเกษตรกรได้ประโยชน์ครบวงจร" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็มีส่วนร่วมสนับสนุนอย่างสำคัญ ดังที่ตัวแทนองค์กรท้องถิ่นกล่าวว่า "อบต. เขามาช่วยจัดสถานที่อบรมและทำป้ายประชาสัมพันธ์ บางทีช่วยค่าอาหารกลางวันให้ด้วยค่ะ" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 8)

ความร่วมมือที่เกิดขึ้นได้สร้างความเชื่อมั่นและการยอมรับจากหน่วยงานต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ดังที่ข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการสะท้อนว่า "หน่วยงานต่าง ๆ เขาเห็นว่าโครงการนี้จับต้องได้จริง เราเลยได้ความร่วมมือดี ตอนนี้บางหมู่บ้านกลายเป็นพื้นที่ต้นแบบไปแล้ว" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 2) การทำงานร่วมกันในลักษณะนี้ทำให้เกิดการประสานทรัพยากรและองค์ความรู้จากหลายภาคส่วนอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับหลักการ "การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Management)" ที่มุ่งเน้นการใช้ศักยภาพของทุกฝ่ายเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาในการจัดทำบัญชีของเกษตรกร ในโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์

ผลการศึกษาเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เกษตรกรและเจ้าหน้าที่กรมตรวจบัญชีสหกรณ์พบว่า แม้โครงการส่งเสริมการจัดทำบัญชีจะสามารถช่วยสร้างวินัยทางการเงินและลดภาระหนี้สินของเกษตรกรได้อย่างเป็นรูปธรรม แต่ยังคงมีปัญหาและอุปสรรคหลายประการในการดำเนินงานในระดับพื้นที่ ทั้งด้านทักษะ ความเข้าใจ เวลา และทรัพยากร ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบ โดยแนวทางการแก้ไขที่นำเสนอในงานวิจัยนี้ได้รับการพัฒนาขึ้นจากการบูรณาการผลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ แนวคิด "การบริหารภาครัฐแนวใหม่ (New Public Service: NPS)" ของ Denhardt & Denhardt ที่เน้นหลักการ "การรับใช้ประชาชน ไม่ใช่ควบคุมประชาชน (Serve, not steer)" รวมถึงแนวคิด "การเรียนรู้ของชุมชน (Community Learning)" และ "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" เพื่อสร้างความยั่งยืนในการจัดทำบัญชีของเกษตรกรในระยะยาว โดยปัญหาที่มักพบในโครงการมีดังนี้

ปัญหาแรก คือ ปัญหาด้านความรู้และทักษะของเกษตรกร เกษตรกรจำนวนมากยังขาดความเข้าใจในหลักการบัญชีพื้นฐาน ไม่สามารถแยกประเภทรายรับรายจ่ายได้อย่างชัดเจนและถูกต้อง นอกจากนี้เกษตรกรบางรายยังมีข้อจำกัดด้านการอ่านเขียนและทักษะทางคณิตศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากแบบสอบถามภาคสนามที่พบว่า ปัญหานี้เป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดต่อการทำบัญชีอย่างต่อเนื่องเกษตรกร ผู้เข้าร่วมโครงการสะท้อนถึงปัญหานี้ว่า "ตอนแรกผมไม่รู้เลยว่าค่าใช้จ่ายบางอย่างต้องแยกประเภท พอจดมั่วไปหมดก็อ่านไม่รู้เรื่อง ต้องให้เจ้าหน้าที่มานั่งอธิบายทีละช่องครับ" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 4) ข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการอธิบายถึงการปรับวิธีการสอนว่า "บางคนอ่านหนังสือไม่ออก เราต้องใช้สัญลักษณ์หรือสีแทนตัวเลข เช่น สีเขียวคือรายรับ สีแดงคือรายจ่าย เขาจะจำได้ง่ายขึ้นค่ะ" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 1) เช่นเดียวกับเกษตรกรอีกท่านหนึ่งแสดงความต้องการที่ชัดเจนว่า "ตอนนี้อยากให้มีแบบฟอร์มที่ง่ายกว่านี้ ตัวอักษรใหญ่ ๆ หน่อย จะได้ทำเองโดยไม่ต้องพึ่งลูกหลาน" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 5) แสดงให้เห็นถึงความต้องการเครื่องมือที่เหมาะสมกับศักยภาพและข้อจำกัดของผู้ใช้งานจริง

จากข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวควรมีแนวทางการพัฒนาใน 3 ด้านหลัก ดังนี้ ประการแรก จัดทำแบบฟอร์มบัญชีรูปแบบใหม่ที่ใช้ภาพ สี และสัญลักษณ์แทนตัวเลขหรือตัวอักษร เพื่อให้เกษตรกรที่มีข้อจำกัดด้านการอ่านเขียนสามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประการที่สอง พัฒนา

คู่มือบัญชีสำหรับผู้สูงอายุและผู้มีทักษะต่ำ ที่มีเนื้อหาเข้าใจง่าย ใช้ภาษาที่เรียบง่าย และมีตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม และประการที่สามและสำคัญที่สุด จัดตั้ง "กลุ่มครูบัญชีชุมชน" ที่ประกอบด้วยเกษตรกรรุ่นใหม่หรือผู้นำท้องถิ่นที่มีความรู้ความสามารถ เพื่อทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้แก่เกษตรกรในหมู่บ้าน สร้างการเรียนรู้แบบเพื่อนช่วยเพื่อนที่มีความใกล้ชิดและเข้าใจบริบทของชุมชน

ปัญหาที่ 2 คือ ปัญหาด้านเวลาและแรงจูงใจ จากการสัมภาษณ์พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีภาระงานมากและใช้เวลากับการทำการเกษตรเป็นหลัก ทำให้มักละเลยการบันทึกบัญชีอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้เกษตรกรบางรายรู้สึกว่า "ไม่เห็นผลทันที" จากการทำบัญชี จึงขาดกำลังใจและแรงจูงใจที่จะทำต่อไปในระยะยาว ทางด้านเกษตรกรท่านหนึ่งอธิบายถึงปัญหานี้ว่า "บางวันกลับจากบ่อก็เหนื่อยมาก ไม่ได้จด บางทีก็ลืม พอทิ้งไว้หลายวันก็ไม่รู้จะเริ่มตรงไหน" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 6) แสดงให้เห็นถึงความท้าทายในการสร้างนิสัยการบันทึกอย่างสม่ำเสมอท่ามกลางความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน

จากข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อแก้ไขปัญหาด้านเวลาและแรงจูงใจ ควรมีแนวทางดังนี้ ประการแรก นำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุน เช่น การพัฒนาแอปพลิเคชันบันทึกบัญชีที่ใช้งานง่าย หรือการจัดตั้งกลุ่มไลน์เพื่อเตือนความจำและให้คำปรึกษารายเดือน ซึ่งจะช่วยลดภาระในการจดจำและสร้างความสะดวกในการบันทึกข้อมูล และประการที่สอง จัดกิจกรรมเชิงสร้างแรงจูงใจ เช่น "ประกวดบัญชีดีเด่นระดับตำบล" เพื่อสร้างการยอมรับและความภาคภูมิใจให้แก่เกษตรกรที่ทำบัญชีได้ดี รวมถึงการมอบรางวัลหรือสิทธิประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม

และปัญหาสุดท้าย คือ ปัญหาด้านทรัพยากรและเครื่องมือ บางพื้นที่ยังประสบปัญหาการขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์พื้นฐาน เช่น สมุดบัญชี ปากกา หรือเอกสารตัวอย่างที่มีคุณภาพ นอกจากนี้ งบประมาณสนับสนุนจากส่วนกลางบางครั้งมีความล่าช้า ทำให้การฝึกอบรมและการดำเนินงานขาดความต่อเนื่อง ดังที่ข้าราชการผู้รับผิดชอบโครงการอธิบายว่า "งบประมาณมาช้า ทำให้เราแจกสมุดไม่ทัน บางคนเลยใช้กระดาษทั่วไป ซึ่งพอเวลาผ่านไปก็หาย" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 3) เกษตรกรยังได้เสนอแนะว่า "อยากได้สมุดแบบแข็งแรงกว่านี้ เพราะจดทั้งปี มันขาดง่ายค่ะ" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 8) และปัญหาอีกประการหนึ่งคือความพร้อมด้านเทคโนโลยี เกษตรกรท่านหนึ่งสะท้อนว่า "บางคนไม่มีสมาร์ทโฟน ใช้แอปไม่ได้ ถ้ามีศูนย์เรียนรู้ในหมู่บ้านก็จะดี จะได้มานั่งทำพร้อมกัน" (ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านที่ 9) แสดงให้เห็นถึงความต้องการพื้นที่และเครื่องมือที่เป็นสาธารณะสำหรับชุมชน

จากข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรและเครื่องมือควรมีเสนอแนวทางดังนี้ ประการแรก จัดตั้ง "ศูนย์บริการบัญชีชุมชน" ในระดับหมู่บ้านหรือตำบล เพื่อให้เกษตรกรสามารถมายืมอุปกรณ์ รับคำแนะนำ หรือใช้เครื่องมือร่วมกันได้ ซึ่งจะช่วยลดต้นทุนและเพิ่มความสะดวกในการเข้าถึงบริการ และประการที่สอง เพิ่มงบประมาณสนับสนุนในระดับท้องถิ่น โดยการบูรณาการความร่วมมือกับองค์การ

บริหารส่วนตำบล (อบต.) และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นและรวดเร็วในการจัดสรรทรัพยากร

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเกษตรกรในการส่งเสริมการจัดทำบัญชีเพื่อการลดภาระหนี้สิน: กรณีศึกษาโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและลักษณะของความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ และเกษตรกรในการส่งเสริมการจัดทำบัญชี ผลการวิจัย พบว่า ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเกษตรกรภายใต้โครงการดังกล่าวมีลักษณะเป็นความร่วมมือเชิงสนับสนุนและการมีส่วนร่วม โดยภาครัฐทำหน้าที่เป็นผู้ออกแบบนโยบาย ผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ และผู้สนับสนุนทรัพยากร ขณะที่เกษตรกรมีบทบาทเป็นผู้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้และนำความรู้ไปปรับใช้ในบริบทของตนเอง บทบาทของกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ในฐานะหน่วยงานกลางมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างนโยบายระดับบนกับการปฏิบัติในระดับพื้นที่ ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวคิดการนำนโยบายไปปฏิบัติที่ชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จของนโยบายขึ้นอยู่กับการทำงานร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระดับพื้นที่ (กวิน มุสิกา, 2561; เพียงกมล มานะรัตน์ และอัญชนา ณ ระนอง, 2564)

ในด้านผลลัพธ์ของความร่วมมือ ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมการจัดทำบัญชีภายใต้ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเกษตรกรช่วยเสริมสร้างความตระหนักรู้และวินัยทางการเงินแก่เกษตรกร ทำให้สามารถมองเห็นภาพรวมของรายรับ รายจ่าย ต้นทุน และภาระหนี้สินของตนเองได้ชัดเจนยิ่งขึ้น แม้การจัดทำบัญชีจะยังไม่ส่งผลให้หนี้สินลดลงอย่างเป็นรูปธรรมในระยะสั้น แต่ช่วยชะลอการเพิ่มขึ้นของหนี้สิน และวางรากฐานสำคัญในการบริหารจัดการหนี้สินในระยะยาว ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พิมพ์รัก พุ่มเจริญ (2559) และธัญญพัทธ์ วัฒนจิรพันธุ์ และจงจิต ลิ่อ่อนรัมย์ (2565) ที่ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาศักยภาพด้านการเงินของเกษตรกรเป็นกลไกสำคัญในการแก้ไขปัญหาหนี้สินอย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังพบข้อจำกัดของความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเกษตรกร ได้แก่ ความแตกต่างด้านระดับการศึกษา อายุ และภาระงานของเกษตรกร ซึ่งส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมและความต่อเนื่องในการจัดทำบัญชี นอกจากนี้ ข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคลและเวลาในการติดตามผลของภาครัฐ ยังส่งผลต่อประสิทธิผลของการสร้างความร่วมมือในระยะยาว ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ อรกช ลิ้มสมบัติอนันต์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ (2563) ที่ชี้ให้เห็นว่าความร่วมมือเชิงนโยบายจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยกลไกการประสานงานและการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากทุกภาคส่วน

โดยสรุป การศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเกษตรกรในการส่งเสริมการจัดทำบัญชีภายใต้โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการเสริมสร้างวินัยทางการเงินและการลดความเสี่ยงด้านหนี้สินของเกษตรกรในระยะยาว ทั้งนี้ การพัฒนาความร่วมมือให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยการปรับรูปแบบการดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบท

พื้นที่ การเพิ่มการมีส่วนร่วมของเกษตรกร และการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐ ผลการวิจัยจึงสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ในการพัฒนานโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติด้านการแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกรในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงบริหาร

1. พัฒนาระบบสนับสนุนที่หลากหลายและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ควรพัฒนาเครื่องมือและแบบฟอร์มบัญชีที่หลากหลายให้เหมาะสมกับศักยภาพของเกษตรกรแต่ละกลุ่ม

2. จัดตั้ง "ศูนย์บริการบัญชีชุมชน" ในระดับตำบล เพื่อเป็นศูนย์กลางในการให้บริการและสนับสนุนเกษตรกร

3. บูรณาการความร่วมมือกับสถาบันการเงินอย่างเป็นระบบ โดยพัฒนาความร่วมมือกับ ธ.ก.ส. และสถาบันการเงินอื่น ๆ เพิ่มแรงจูงใจในการทำบัญชีครัวเรือน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ขยายขอบเขตการศึกษาให้ครอบคลุมพื้นที่และบริบทที่หลากหลาย โดยการทำศึกษาเปรียบเทียบระหว่างภูมิภาค ซึ่งทำการวิจัยในพื้นที่ภาคต่าง ๆ ที่มีบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมแตกต่างกัน เพื่อดูว่าปัจจัยใดที่ส่งผลต่อความสำเร็จของโครงการในแต่ละพื้นที่

2. อาจใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) คือ รวมการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามขนาดใหญ่ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งเชิงสถิติและเชิงความหมาย

เอกสารอ้างอิง

กวิน มุสิกา. (2561). *แนวทางการบริหารหนี้สินเกษตรกรไทย* [ดุษฎีนิพนธ์ การจัดการสาธารณะดุษฎีบัณฑิตวิทยาลัยพานิชยศาสตร์]. มหาวิทยาลัยบูรพา.

กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2562). *คู่มือการดำเนินงานโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.* กรุงเทพฯ. กรมตรวจบัญชีสหกรณ์.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2564). *รายงานภาวะเศรษฐกิจการเงินไทยและหนี้ครัวเรือน.* https://www.bot.or.th/content/dam/bot/documents/th/research-and-publications/reports/financial-stability-report/FSR2021.pdf

ธัญญพัทธ์ วัฒนจิรพันธุ์ และจงจิต ลิอ่อนรัมย์. (2565). แนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกรตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มเกษตรกรตำบลไร่หลักทอง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, *6*(6), 298-312.

พิมพ์รัก พุ่มเจริญ. (2559). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการจัดทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายของเกษตรกรและแนวทางในการส่งเสริมให้เกษตรกรมีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายที่เหมาะสม* [การค้นคว้าอิสระบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เพียงกมล มานะรัตน์ และอัญชนา ณ ระนอง. (2564). การศึกษาบทบาทภาคประชาสังคม ภาคเอกชน และภาครัฐ ในการนำนโยบายเกษตรอินทรีย์ไปปฏิบัติ: กรณีศึกษาการส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 6*(10), 311-332.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI). (2562). *โครงการศึกษาภาวะหนี้สินเกษตรกรและแนวทางการปรับปรุงศักยภาพการดำเนินงานกองทุนในกำกับดูแลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.* https://shorturl.asia/Nk490

สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์. (2566). *ชำระดีมีโชค และธนาคารใกล้บ้าน: วิธีกระตุ้นที่ตรงจุดและตรงใจเพื่อแก้หนี้เกษตรกร.* ธนาคารแห่งประเทศไทย. https://shorturl.asia/H8G3X

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2566-2570*. สำนักนายกรัฐมนตรี.

โสมรัศมิ์ จันทรัตน์ ลัทธพร รัตนวรารักษ์ และชญานี ชวะโนทย์. (2565). *กับดักหนี้ กับการพัฒนาเศรษฐกิจการเงินครัวเรือนฐานราก***.** https://www.pier.or.th/abridged/2022/15/

อรกช ลิ้มสมบัติอนันต์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ. (2563). *ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคมในการขับเคลื่อนนโยบายส่งเสริมตลาดชุมชนเพื่อธุรกิจท้องถิ่น กรณีศึกษาตลาดน้ำในจังหวัดนนทบุรี.* https://www.dpu.ac.th/grad/admin/upload/content/files/year10-3/10-44.pdf